

IZVIRNOST V MLADINSKIH BESEDILIH SVETLANE MAKAROVIČ

Svetlana Makarovič je ena izmed najbolj reprezentativnih slovenskih mladinskih avtoric. V slovensko mladinsko književnost je vnesla številne novosti, in sicer izvirne domišljajske prostore (*Kosovirja*), izvirno perspektivo (neotropocentričen pogled na svet), izvirno zgradbo (postmodernistično besedilo *Potepuh in nočna lučka*), subverziven slog (raba izvirnih kletvic, problemska tematika, zoomorfizem in antropomorfizem), jezikovno izvирnost (*na čomop*), izvirna poimenovanja (človekarji, kosovirja, mba, ščeper), karakterizacijo oseb (Kazimir, Nedamir, baronesa Tintengern, Temrazbov, Žabotka), družbeno kritiko za otroke (*Leva in desna roka*) in redefinicijo (uporaba znanih elementov v novem kontekstu). Avtoričina značilnost je tudi pisanje za dvojnega naslovnika, tako da je besedilo namenjeno otroškemu, kontekst odraslemu naslovniku.

Ključne besede: Svetlana Makarovič, kratka sodobna pravljica, izvирnost, tekst za otroke, kontekst za odrasle

Uvod

Svetlana Makarovič je začela besedila za mlade bralce objavljati po letu 1970 (*Miška spi*, 1972, *Kosovirja na leteči žlici*, 1975, *Pekarna Mišmaš*, 1975, in drugo). Na področju mladinske književnosti je pisala pesemska, prozna in dramska dela, vendar se je najbolj uveljavila v pripovedni prozi, in sicer v žanru kratke sodobne pravljice, v kateri je glavna književna oseba poosebljena žival. Makarovičeva je pravljice tudi prevajala, npr. *Picka in Packa* Wilhelma Buscha, 1980, in *Mačka Mačkurssona* Hallveiga Thorlaciusa, 1997. Delala je tudi v Lutkovnem gledališču Ljubljana kot avtorica, glasbenica, igralka, prevajalka in režiserka. Makarovičeva je ena izmed redkih slovenskih avtoric, katerih dela so

v osnovnošolskem *Učnem načrtu za slovenščino* (1984, 1998, 2011) predlagana za branje v prvem trilettju. Poleg njenih besedil so predlagana še dela Ele Peroci (prvo trilettje) in Bine Štampe Žmavc (drugo trilettje).

Avtorico za odrasle in mladino Svetlano Makarovič literarna veda uvršča med sodobne klasike (Tone Pavček, Kajetan Kovič, Niko Grafenauer, Saša Vegri idr.). Njena mladinska besedila so skoraj ponarodela (npr. *Sapramiška*, ki je v Lutkovnem gledališču Ljubljana v letih 1986–2010 doživela več kot 1500 ponovitev). V času od leta 1970 do 2010 je avtorica objavila okrog sto dvajset kratkih sodobnih pravljič, ki so predmet pričujoče razprave. Le-te so izšle samostojno kot kratke sodobne pravljič v slikaniški knjižni obliki ali v različnih zbirkah kratkih sodobnih pravljič (npr. *Miška spi*, 1972, *Take živalske*, 1973, *Mačja predilnica*, 1973, *Svetlanine pravljič*, 2008). O Svetlani Makarovič kot pisateljici oz. pesnici za odrasle (Janko Kos,¹ Irena Novak Popov) in za mladino (Marjana Kobe, Dragica Haramija) se je v literarni vedi dosti pisalo, področje njene izvirnosti pa je ostalo še neraziskano. Avtorske inovacije z novimi literarnimi liki so v slovensko književnost vnesli predvsem Fran Levstik (*Najdihojca*), Josip Stritar (*Cvilimož*), Oton Župančič (*Ciciban*), Niko Grafenauer (*Pedenjped*) in Svetlana Makarovič (*Kosovirja*, *Mišmaš*, *Sapramiška* idr.).

Makarovičeva je ena izmed redkih slovenskih avtoric (Ela Peroci, Bina Štampe Žmavc) v osnovnošolskem *Učnem načrtu za slovenščino* (1984,² 1998,³ 2011⁴), ki so uvrščene med obvezne avtorje. V učnem načrtu iz leta 1984 je bila zastopana z naslednjimi besedili: 2. r.: *Gal v galeriji*, *Mačja predilnica*, *Miška spi*, *Vrček se razbije*, *Pekarna Mišmaš*, *Sapramiška*, *Živalska olimpijada* (vsa besedila so predlogi za domače branje); 3. r.: *Kosovirja na leteči žlici*, *Pravljič iz mačje preje* (domače branje); 4. r.: *Smetiščni muc*, *Vodna kokoška*; 5. r.: *Dober dan*; 7. r.: *Teta Magda ali Vsi smo ustvarjalci* (domače branje); 8. r.: *Dan*, *Trenutek*, *Jutri*, *Tujci*, *Mačka*, *Zeleni Jurij*, *Ljubimca*, *Pelin žena*, *Večernica*, *Kosovirja na leteči žlici* (domače branje), *Jutri* (zadnje besedilo je priporočeno tudi za dodatni pouk).

¹ Janko Kos je v *Pregledu slovenskega slovstva* (1989 in v 14. izdaji iz leta 2010) pravzaprav povzel ugotovitve o pisateljici Svetlani Makarovič in jih neposredno objavljaj naprej, npr. mladinsko leposlovje avtorice je navajal do leta 1975. Ravno v času 1975–2010 je avtorica nadaljevala, razvijala svojo avtopoetiko in veliko objavljala ter tako postala najbolj reprezentativna. Poleg kratke sodobne pravljič je pisala tudi dramska in pesemska besedila.

² 7. r.: Karel Destovnik, Simon Jenko, Janko Kersnik, Miško Kranjec, France Prešeren, Ivan Tavčar; 8. r.: Primož Trubar, Anton T. Linhart, Valentin Vodnik, Fran Levstik, Dragotin Kette, Josip Murn, Ivan Cankar, Oton Župančič, Alojz Gradnik, Srečko Kosovel, Matej Bor, Anton Ingolič, Ivan Minatti, Beno Zupančič, Janez Menart, Dane Zajc, Svetlana Makarovič, Ivo Zorman in Miroslav Krleža.

³ 4. r.: Svetlana Makarovič, *Slovenske ljudske pravljič*; 5. r.: Boris A. Novak, Leopold Suhodolčan; 6. r.: Tone Pavček, Hans C. Andersen; 8. r.: *Pegam in Lambergar*, Tone Pavček, Fran Levstik, France Prešeren, Ivan Tavčar; 9. r.: Oton Župančič, Boris A. Novak in Ivan Cankar.

⁴ <http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf>.

V učnem načrtu iz leta 1984 so avtorji poudarili:

Značilnosti in pomen njenih mladinskih del: izumljanje novih pravljicnih oseb, novih imen, besed in pomenskih zvez, neposrednost v pripovedovanju, hudomušnost, ironija, pritajen humor, iskriivi pesniški vložki, pomirjujoč razplet po napeti pripovedi, neusahljiva domišljija se izražajo v izjemno sočni govorici, doživljanje lepega izhaja iz vedrine in otroškega optimizma /.../.⁵

V prenovljenem učnem načrtu z naslovom *Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina* (2011) je Svetlana Makarovič zastopana v naslednjih razredih, predvsem s predlaganimi besedili za obravnavo v prvem triletju: 1. r.: *Volk in sedem kozličkov* (drama); 2. r.: *Jaz sem jež, Čuk na palici, Pismo, Sovica Oka, Papagaj in sir, Zajček gre na luno, Razvajeni vrabček, Pod medvedovim dežnikom, Jazbec in ovčka, Prašičkov koncert, Miška spi* (branje v nadaljevanjih); 3. r.: *Pekarna Mišmaš, Kosovirja na leteči žlici* (branje v nadaljevanjih); 4. r.: *Kam pa kam, kosovirja?, Kosovirja na leteči žlici*; 5. r.: *Coprnica Zofka*; 9. r.: *Jutro*.

Tekst za otroke, kontekst za odrasle

V pričujočem članku apliciram teorijo kratke sodobne pravljice Marjane Kobe (1999–2000). V seriji člankov znanstvenica definira, klasificira in sistematizira motivno-tematske in morfološko-strukturne značilnosti ali stalnice v sodobni pravljici, predvsem na modelu kratke (1,5–10 strani) sodobne (sodobni čas in prostor) pravljice (pravljicne značilnosti). Temeljna tema, snov in motiv so otroški doživljajski svet in igra, pri čemer je dogajanje pogosto osredotočeno na droben izsek iz vsakdanjika sodobnega mestnega otroka. Ravni dogajanja sta najpogosteje dve, in sicer realni svet (uvod in zaključni del) in fantastični svet (osrednji del). Možno je tudi drugačno prepletanje dvodimenzionalnosti (realni in fantastični svet) ali enodimenzionalno dogajanje (le fantastična raven). Avtorica je analizirala glavne literarne like: otroka, poosebljeno žival, poosebljeno igračo, poosebljeni predmet, poosebljeni naravni pojav in pravljicna bitja.

Pri analizi kratkih sodobnih pravljic Svetlane Makarovič sem uporabila metodo besedilne analize (analiza književnih oseb, časa, kraja, dogajanja, motivov in njihove soodvisnosti). Originalnost ali izvirnost lahko definiriramo kot sposobnost odkrivanja novih, nenavadnih in domiselnih idej, ki so redke, asociativno oddaljene in duhovite. Obstaja še širša definicija izvirnosti, in sicer,

⁵ »Svetlana Makarovič kot predstavnica povojnega generacijskega vala. Pesniška pot: doživljanje radosti (*Dan, Trenutek*); tesnoba pred jutrišnjim dnem (*Jutri*); razklanost med otroško lepo duševnostjo in danostjo, ki to lepoto ogroža (*Tujci*); naivne romantike ni več, dobro in zlo se vraščata v pesnikov subjekt (*Mačka*); lepota in groza – pesniška pola videnja sveta (*Zeleni Jurij*); ustvarjalna zbranost v ljubezenski tematiki (*Ljubimca*); poglobljena bivanjska tematika (*Pelin žena*); gluhost in tujstvo med ljudmi (*Večernice*). Značilnosti pesniškega jezika: nove, žive podobe; figurativna in umevalna jezikovna plast, odnosi med njima; postave, motivi, izraz, stilemi iz ljudskega izročila; inverzije ustaljenih motivov in pomenov; simbolno novi pomeni mitskih pomenov, pomenska napetost in nabitost izraza.« (Velikonja idr. 1984: 88.)

da je izvirnost tudi tvorjenje nove sinteze (besedil) iz že znanih elementov ali prvin (Blažič 2000: 42).

Izvirnost Svetlane Makarovič se kaže na več nivojih.

1. Izvirni domišljjski prostori: Človekarska dežela (z izvirnimi prebivalci človekarji, človekaricami, človekarčki), Kamna vas, avtoričina najbolj znana domišljjska dežela Kosovirija (z izvirnimi prebivalci kosovirji Glilom, Glalom, Glulom ipd.), Lunin gozd (to je avtoričin sveti prostor, v katerem se zgodijo čudeži v kombinaciji s solzo, arhetip ranjenega otroka je nagrajen za zaupanje, vero vase in samopremagovanje), Sivo morje, Vrčja vas, Visoki mah idr. Kosovirija je domišljen in pogosto omenjen domišljjski prostor, z izvirnim prevoznim sredstvom – letečimi žlicami.
2. Izvirna oz. spremenjena perspektiva, npr. *Kako se je opica spremenila* (neantropocentričen pogled na človeško evolucijo ali pogled na evolucijo s stališča opice):

Opica o človeku: Naseljeval se je v jamah in kočah, ker ga je zeblo, začel si je izdelovati obleko iz kož in drugih živali. (*Kako se je opica spremenila*; stekel človek, lisica je pasja potica ipd.) (Makarovič 2008a: 115–116.)
3. Izvirna zgradba: *Potepuh in nočna lučka* je avtoričino atipično besedilo s prviniami nadrealizma. Že zaradi same postmodernistične zgradbe (številne vložene pripovedi, ki so le začetki pravljič brez nadaljevanja) in alogičnih povezav (pravljica o domišljavem regratu ali o treh vevericah, ali o nesramnem dimniku, ali o psu s petimi tačkami, ali o pošasti, ki je jedla ušesa, o torti iz ušes, o princesi, ki je imela petdeset tisoč kitajskih kokošk in enega kitajskega petelinčka, o pobeglih škarjah iz predala s šivalnimi potrebščinami, o plešočih škarjah idr.), ki jih avtorica z oddaljenimi asociacijami osmisli, je delo vrhunsko in obenem zaradi zahtevnosti branja izjemno zanimivo besedilo z okvirno zgodbo, ki od daleč spominja na okvirno pripoved Šeherezade v zbirki arabskih pravljič *Tisoč in ena noč*. *Potepuh in nočna lučka* je zelo filmično in vizualno besedilo z besedilnimi konotacijami na nadrealizem, npr. literarne aluzije na ušesa in torto iz ušes bralca asociirajo na nadrealistične podobe Salvadorja Dalija, npr. *Vztrajnost spomina*, 1931.
4. Subverziven slog:
 - a) neupoštevanje apriornih avtoritet (na strani otrok);
 - b) problemska tematika (v mladinski literaturi se pojavlja šele v zadnjih desetletjih), kot so smrt (»Bom pač legel in umrl«; »Najrajši bi zmanjkala in umrla«; »Hotela se je zadaviti s trakom lastnega predpasnika.«), spolnost (»Kakšne težave neki naj bi imel takšenle petelinček v hlačkah?«), telo in telesne tekočine (»Prvo pravilo: Kjer spiš, ne lulaj. Drugo pravilo: Kjer si lulal, tam ne spi.«);

c) nezaupanje odraslim, zato je pogosta zoomorfizacija ljudi (npr. gospa Jazbečka, Pesjanar, Merjaščevka, Mucinda), obenem pa poosebljenje oz. personifikacija (npr. *Sovica Oka*, *Netopir Kazimir*, *Povodni mož*) in počlovečenje oz. antropomorfizacija⁶ živali (npr. *Pekarna Mišmaš*, *Zajček gre na luno*);

č) Izrazito karnevalskost⁷ avtorica izraža v naslednjih povedih, v katerih gre za to, da se osebe prikazujejo kot nekaj drugega (dvojno šemljenje, npr. kokoš z lisičjim nasmehom) ali celo tretjega (trojno šemljenje, npr. srnica se našemi tako, da vsi mislijo, da je lisica, ki se je našemila v kokoš; razlika med sanjami in budnostjo in realna zaušnica lisjačka srebrni lisici, če je morebiti realna, in ne domišljajska oseba):

Ohoohoho! se je zakrohotala čudna kokoš z lisičjim smehom, pa se je brž nato zresnila in rekla »kokodak«. (Makarovič 2008a: 65.)

Volk v ovčji koži. Jaz sem srnica, ki se je našemila tako, da bodo vsi mislili, da sem lisica, ki se je našemila v kokoš. (Makarovič 2008a: 65.)

Ah, ti se mi najbrž samo sanjaš. /.../ Kako si drzneš reči, da se ti samo sanjam, ko sem pa v resnici tukaj? Dobro, če se mi sanjaš, potem tudi tale zaušnica ni bila prava. Ampak za primer, da bedim in si zares tukaj, potem ti jo bom vrnil. (Makarovič 2008a: 65.)

5. Jezikovna izvirnost: avtorica s pogosto rabo otroških kletvic slogovno zaznamuje odnos do sveta bodisi pozitivno bodisi negativno (*o, jebelacesta, tristo praprotnih semen, tristo sapramišjih vragov, tristo darvinov*). Včasih le-te nakaže, npr.: »Vreščala je balkanske kletvice, vrgla je lastnemu možu koruzni storž v glavo in se od samega obupa začela mazati po glavi s kurjimi drekcii« (Makarovič 2008a: 65). Avtorica zapisuje sesljanje (»Moj vob! Vdaj fem ga pa popolnoma vgubila! Moj vob, moj dragoteni vob!«) in palindrom, npr. *Na čomop!* se bere nazaj kot *Na pomoč*.
6. Izvirna poimenovanja (človekarji, človekarice; kosovirja, kosovirčica; lebdivke, mba, pingvilišče (pingvinirati), smejalna rožica, ščeper, pesnitev grozovitev strahovitev; *na čomop*; strah Temrazbov, štramfeljni idr.).
7. Karakterizacija oseb: avtorica izvirno poimenuje in obenem pozitivno ali negativno označi like (ljudje: baronesa Tintengern, deklica Rdeče jabolko,

⁶ Antropomorfizacija je pripisovanje človeških lastnosti živalim. V konkretnem primeru gre za živali kot literarne like, ki živijo, se obnašajo in oblačijo kot ljudje. Personifikacija je prikazovanje živali, stvari in pojavov s človeškimi lastnostmi. V konkretnem primeru živali kot literarni liki le govorijo, ohranijo pa svoje naravno bivanje in navade, npr. Sapramiška živi v skednju, je pšenično zrnje, lešnike ipd. Nekatere druge živali so antropomorfizirane, npr. prašiček v *Prašičjem koncertu* igra klavir, ima koncerte ipd., torej ne živi v naravnem okolju.

⁷ Po Bahtinu so glavne značilnosti karnevalskosti groteskna degradacija tega, kar šteje za vzvišeno, kršenje družbenih norm, izenačenje profanega in svetega, enakost ljudi. V teh treh primerih tega ne vidim: v prvem sploh ne, drugi je zelo duhovit, ni pa karnevalski, le tretji je (karnevalski) posmeh solipsistični filozofiji.

lovca Guzelj in Cuzelj, Krevlja, Jazbečka, Pesjanar, Merjaševka, babura Rora; miš: Sapramiška; netopirja: Kazimir, Nedamir; strah: Temrazbov; žabe: Krekulja, Mišislava, Regina, Repkič, Urhica, Zelenela, Žabotka idr.).

8. Družbena kritika: Svetlana Makarovič je v slovenski javnosti znana kot izredno kritična do države, politike, religije oz. do vseh ideologij, kar je nazorno prikazano v naslednjih izjavah, namenjenih mlademu naslovniku:

Spomnila se je bila, da bo jutri praznik, vzela je s police zastavo in jo izobesila skozi podstrešno okno. Mračilo se je že, zato ni opazila malega rumenega madeža, ki ga je bil tam napravil muc. (Makarovič 2008a: 65.)

In veste, kaj je še počel? Med slavnostnim sprevodom je cukal angelčke za perje! Jim dvigoval srajčke, ker ga je tako zanimalo, kaj imajo spodaj! Risal po stenah hiš narobe obrnjene križe in druga peklenska znamenja! (Makarovič 2008a: 65.)

9. Redefinicija: najbolj vsakdanjo poanto, ki temelji na pregovoru *Bolje nekaj kot nič*, je avtorica postavila v asociativno oddaljen in hkrati bližnji kontekst. Literarni lik Srečko na koncu besedila ugotovi, da ne obstajajo pravljice in čarobni predmeti (kapa, mošnja in prstan) in da je čarodejna vila le deklica, sprijazni se, da ima vsaj navadno kapo, mošnjo in prstan, ter ugotovi, da ima njegova deklica vendarle zlate lase. Pravljica *Sapramiška* vsebuje vse elemente potovanja junakinje (Campbell 1949), ki ga avtorica umetelno nadgradi (npr. točka nič in trikratna aluzija na suicid) za mlade bralce: odhod od doma in ime miš Sapra; sledijo osrednji del preizkušnje in preimenovanje v Sapramiško ter zaključni del, dozorevanje, ko glavna oseba v skladu s svojo maturacijo oz. zrelostjo dobi tudi ime s pojasnilom *Sapramiška, najsrečnejša miš na svetu*. Ščeper Ščep ima vrečo s sanjami ali sanjsko vrečo, ki je motivno-tematska prvina iz koncepta sanjskega časa Aboriginov in lovljenja sanj iz severnoameriškega konteksta. Avtorica je ta element uporabila v novem kontekstu: »Zadrgnil je zlato verižico na vreči s sanjami, malo pomislil in si zadel vrečo na drobna ramena. Še dobro, da so sanje tako lahke kot zrak, si je rekel in se odpravil na pot« (Makarovič 2008a: 35).

Svetlana Makarovič je izrazito sodobna avtorica, ki piše za dvojnega naslovnika (Seifert 1996: 45), otrokom nameni tekst (pomanjševalnice, otroške besede, ljubkovalnice idr.), odraslim pa kontekst (problemsko tematiko). Pri večnaslovniški mladinski književnosti moramo poznati tudi predtekst, ki ustvarja ironično distanco. V primeru striptiza je odraslim zaradi predznanja jasno, da striptizeta pleše ob drogu, otrok pa nima tega predznanja in razume dobesečno, da ji je zaradi ognja vroče (*Ognjiček vražiček*). Ravno to razumevanje predteksta in podteksta ustvarja ironično in humorno distanco, ki jo prepoznajo odrasli bralci, ki imajo razvito metaforično mišljenje. Nikakor ne gre za podcenjevanje mladega bralca, ki bo tekst razumel razvojni stopnji primerno – dobesečno. Seifert meni, da predtekst funkcionira ironično s prikrivanjem (angl. *mimicking*) diskurza, tako da ga subverzivno pretvori in uporabi v drugem pomenu; horizont pričakovanja odraslih pri tem prepozna infantilizacijo in njeno ironijo (Seifert 1996: 44–45).

K temu pripomorejo tudi otroški slovar, olepševalnice (hudobec, parkelj, zapustiti žabjo dušo idr.), ljubkovalnice (čukec, kokoška, kuža, muc, muca), otroške besede (lučka, lulati, medo, medvedek, trebušček) in pomanjševalnice (kužek, medvedek, miška, veвериček, vrabček).

Problemska tematika

Svetlana Makarovič v književno dogajanje dostikrat vpleta problemske teme, ki so atipične za mladinsko književnost, in sicer:

1. Alkoholizem: gre za tematiko, ki je posredno predstavljena v mladinski književnosti, za mlajše otroke pa redkeje. Vendar je avtorica ironično predstavila tudi književne osebe (npr. baronesa Tintengern). Celotna pravljica *Pijani trot* ironično obravnava alkoholizem preko poosebljenih živali. Nauk pravljice temelji na dobesedni in metaforični rabi slovenskega pregovora: »Mala se je še nekaj časa ozirala proti detelji, ampak stara je strogo rekla: 'Ne oziraj se za tem pijancem. Z njim ne bo nikoli nič. Saj veš, pijanec se spreobrne, ko se v jarek zvrne, nič prej. Gremo!'« (Makarovič 2008a: 111.)
2. Evolucija: Darwinova teorija evolucije ni pogosta tematika mladinske književnosti, avtorica jo je kritično predstavila v pravljici *Kako se je opica spremenila*. Zanimivost besedila je tudi sprememba perspektive. Besedilo je napisano s stališča kritične živali oz. opice (zoocentrizem), kritično obravnava človeka in njegov razvoj postavlja pod vprašaj. V besedilu imata opica in človek enake pravice, za kar se avtorica tudi zunajliterarno zavzema:

Opica se je ogledovala v jezerski gladini in zmajevala z glavo. Rekla je: »Ne. Še malo nisem zadovoljna s svojim kožuhom. Zakaj, tristo darvinov, moram imeti ravno jaz gladko dlako, ko ima vendar toliko drugih, manjvrednih živali kodrasto? Nekaj bo treba ukreniti.« (Makarovič 2008a: 135.)
3. Kanibalizem: ta je v ljudskih pravljicah razmeroma pogosta tematika, npr. v *Janku in Metki*, *Sneguljčici*, v sodobnih pravljicah pa manj pogosta. Avtorica ga tematizira v atipični pravljici *Potepuh in nočna lučka*:

In tako je tudi njim požrla ušesa. In tako, vidiš, so bili na tistem otoku vsi brez ušes. (Makarovič 2008a: 125.)

Kokokoška Emilija pa je ravno tedaj mirno in zbrano pospravljala svoj jajček. Žal ji je bilo le, da se ne more oblizniti po tako dobrem zajtrku. Tatatako jje pppač, če imaš kkkkljun, je pomislila. (Makarovič 2008a: 79.)

4. Motnje prehranjevanja in hranjenja (*Tacamuca*):

Če je bila lačna, je gledala oblake in si predstavljala, da so smetana, popila je malo vode in si mislila, da je mleko in se je potem še dolgo oblizovala, da bi laže verjela sami sebi.

In kmalu je Tacamuca shujšala, šape so se ji tresle od slabosti, prej tako bleščeča in gladka dlaka ji je v šopih štrlela na vse strani in zdaj se je le redkokdaj še nasmehnila.

/.../

Takole je razmišljala tale lisica: »Suha je, suha. Spitati bi jo bilo treba, potem bi se pa kar prilegla.«

/.../

»Zakaj moram jesti? Zakaj se moram zrediti?« (Makarovič 2008a: 57.)

5. Nasilje nad otroki je pogosta tematika v besedilih Svetlane Makarovič, prikazana je v pretepanju otrok oz. poosebljenih živali (npr. *Netopir Kazimir*) in sploh fizičnem in psihičnem nasilju. V pravljici *O strašni lisički* je predstavljeno kaznovanje otrok s hrano idr.

»Bi, počilo bi! Takole!« In je Kazimira krepko počil po glavi. Nekaj časa je Kazimir od udarca omamljen molčal, kakor hitro pa je prišel do sape, je spet začel. (Makarovič 2008a: 83.)

In še preden mu je žena razložila svojo odločitev, jo je zgrabil in ji primazal dve krepki čez hrbet! To je bilo jokanja in očitanja in razlaganja in opravičevanja, preden sta spet zaspala! (Makarovič 2008a: 59.)

6. Politika: avtorica obravnava aktualne politične razmere in mnoge ideologije, npr. krščanstvo in socializem (*Človek, ne jezi se*). Biblijsko prisposodo o levici in desnici je aplicirala na aktualne politične razmere v pravljici *Desna in leva roka*. S humorno distanco je obravnavala na dobesedni ravni dialog med desno in levo roko, na metaforični pa biblijsko oz. aktualno politično razpravo o levi in desni (stranki):

Desnica je pogledala levico in rekla: »Čakam.«

»Na kaj pa?« se je delala nevedno levica.

»Na kaj neki? Da se tudi ti urežeš, ne? Saj sva sestri. Ureži se še ti, da bova enaki.« (Makarovič 2008a: 141.)

7. Religija: najbolj izrazito se ji posveča v pravljici *Netopir Kazimir*, pa tudi v besedilih *Mali parkelj Malič*, *Leva in desna roka*, *Človek, ne jezi se* idr. V pravljici oz. pripovedki *Mali parkelj Malič* nastopajo in so kritično predstavljene tudi književne osebe iz krščanstva (npr. Miklavž, parklji, angeli). V *Netopirju Kazimirju* avtorica tematizira poganstvo in krščanstvo na dinamičen način in dolgotrajen proces iskanja identitete v primarni (jama), sekundarni (mišja družina) in terciarni družini (cerkev in freske na steni) ter pusti odprt zaključek:

Kaj je videl? Po stenah cerkvice so bili naslikani ljudje s perutnicami. No, kaj takega! Kazimir je gledal in strmel!

»Kaj pa gledaš?« se je zadril za njegovim hrbtom kuštrav vrabec.

»Uh, kako si me prestrašil,« se je zdrznil Kazimir.

»Prestrašil si ti mene. Skoraj bo dan, vsi netopirji bi že morali spat, ti se pa potepaš. No, kaj zijaš?«

»Kaj je tisto na steni?« je vprašal Kazimir. »To so angeli, človeški angeli,« je rekel vrabec.

»Aha!« se je posvetilo Kazimiru. »Če so tole človeški angeli, potem smo mi, netopirji, mišji angeli.« (Makarovič 2008a: 85.)

8. Samomor, smrt: številni bralci tematike samomora v mladinski književnosti ne zaznamo, npr. v pravljici *Grdi raček* H. C. Andersen trikrat eksplicitno omeni besedo umreti, a večina ne razbere večkrat omenjenih suicidalnih misli glavne književne osebe. Ta tematika ni le problemska, ampak je celo tabu v slovenski mladinski književnosti, ki ga avtorica tematizira v *Sapramiški*, v *Kokokoški Emiliji* pa celo umor. Avtorica samomor in smrt obravnava diskretno, preko frazemov ter večpomenkosti (dobesedno in preneseno pojmovanje frazemov), npr.:

Najrajši bi zmanjkala in umrla, se bom prehladila in umrla, bom pač legel in umrl, umrl bi rad /.../ Hotela se je zadaviti s trakom lastnega predpasnika. /.../ Strah me je, umrla bom od strahu, že umiram. (Makarovič 2008a: 11.)

»Dobro, ni mi več živeti,« si je rekel. »Bom pač legel in umrl. Najbrž je čisto lahko.« Še bolj se je stisnil k skali in zatisnil zelene oči. Nekaj časa je takole ležal in drgetal od mraza, potem pa ga je utrujenost premagala in je zaspal. (Makarovič 2008a: 13.)

Jedla sem strupeno zrnje in zdaj grem umret nekam na samo. (Makarovič 2008a: 14.)

Zdaj se je lisjaček spomnil, da je hotel kar umreti in da je namesto tega zaspal. /.../ Vedel je le, da je sit, da ima nov, topel kožuh in da si prav nič več ne želi umreti. (Makarovič 2008a: 129.)

»O, ko bi vedela, katera kura je tako nesramna! Takoj bi jo zaklala, zadavila, pobila, zdrobila in skuhala in požrla! Prekleta naj bo, katerakoli že je!« (Makarovič 2008a: 79.)

Polje tuje, polje prazno,
polje tiho, neprijazno,
jaz bom kar oči zaprl,
jaz bom kar umrl ...
(Makarovič 2008a: 32.)

9. Spolnost je ena izmed tem, o kateri mladi naslovniki radi berejo, vendar je način njene prezentacije v mladinski književnosti pomemben – avtorica jo ubeseduje s humorno distanco (npr. *Glavni petelinček*, *Človek, ne jezi se*):

»Težave imaš?« je vprašala in pomrdala s smrčkom. »Kakšne težave neki naj bi imel takle petelinček v hlačkah? Kako bi bilo, če bi mi kaj povedal o teh svojih težavah?« Petelinček se je sprva nezaupljivo zagledal vanjo, potem pa so se mu mahoma spet udrle solze. (Makarovič 2008a: 88.)

»Ali hočeš, da ti naredim pet mladih muckov?« je vprašal maček. (Makarovič 2008a: 60.)

10. Striptiz najdemo v pravljici *Ognjček vražiček*, in to je, kolikor vem, eden izmed redkih opisov striptiza v mladinski književnosti. Ravno ta primer je dokaz, da motivno-tematske prvine same po sebi niso sporne, ampak je lahko sporen le način njihove prezentacije v leposlovju. Pričujoči opis je anatologijski primer duhovite in s stališča otroka nežaljive podobe striptiza.

Skril se je pod prvo mizo in čakal, kaj bo. Pri mizah so sedeli ljudje, klepetali in pili, godba je igrala, na sredi med mizami pa je bil prazen prostor, po katerem je skakljalo dekle, vilo roke nad glavo in se zvijalo.

»Le kaj ji je, revici,« je sočutno pomislil ogenjček, »gotovo jo kaj boli, ko se tako zvija.«

In res je lepotica prav grdo gledala. Potem je sedla na stol in se začela slačiti.

»Aha, vroče ji je,« je pomislil ogenjček, »upam, da ne zaradi mene.«

Lepotica je slekla vse, kar je imela na sebi, in kose obleke jezno razmetala okoli sebe. Ogenjček je pomislil:

»Kar vidi se, kako ji gre ta obleka na živce. Pomagal ji bom, da se bo teh cunj za zmeraj znebila. Mogoče se bo potem nasmehnila.«

Skočil je izpod mize in v hipu zažgal plesalkine obleke, nogavice in čevlje, ki so ležali razmetani okoli nje. Plesalka je zavrnila od strahu, ljudje pa so zaploskali, ker so mislili, da mora tako biti. Zdaj pa je lepotica gledala še bolj grdo kot prej.

»Polomil sem ga,« je pomislil ogenjček. »Mogoče se je hotela samo malo ohladiti, zdaj jo pa zebe. Moram jo pogreti.« (Makarovič 2008a: 147.)

Kot vidimo, Makarovičeva obravnava tehtne teme, vendar s humorno distanco. Avtorica nagovarja dvojnega naslovnika mladinske književnosti, mladega in odraslega, in sicer tako, da napiše tekst za otroke, kontekst pa za odrasle.

Književne osebe

Svetlana Makarovič je nadvse izvirna pri literarnih likih kot glavnih in stranskih književnih osebah, ki jih je v seriji štirih člankov Marjana Kobe (1999–2000) klasificirala na naslednji način:

- Otroci/ljudje: v mladinski književnosti pogosto nastopajo otroci ali odrasli, ki imajo lahko funkcijska (npr. Cuzelj, Guzelj idr.) ali lastna imena (Maja, Srečko, Tibor idr.) ali so brez imen (deček, deklica, oče, mati idr.). Svetlana Makarovič otroke hudomušno imenuje *človeški mladiči*. Le-ti niso prepogosti v njenih mladinskih besedilih, v katerih nastopajo gospa Jazbečeva, Janez (*Nekaj prav posebnega*), lovca Cuzelj in Guzelj, Pesjanar, razbojnik Temrazbov, Šuško, teta Siva Sluza, Tibor idr.
- Poosebljene živali: avtorica je domiselna pri poimenovanju poosebljenih živali, ki so njene najpogostejše književne osebe, pri čemer splošno ime uporablja kot lastno, npr. čuk je Čuk (*Čuk na palici*), jazbec Jazbec; Hrčkova hruška, Hrčkova pogača.

Literarni liki imajo domiselna imena (npr. kokokoška Emilija, komar Zz, kuna Kunigunda, kužek Vuf, lisjaček Lisinski (rdeč lisjaček z rumeno liso na vratu)). Najpogosteje nastopajo miši (Jedrt, pek Mišmaš, miška Sapra idr.) in mačke (npr. coprnški muc, črni muc, maček Mrmr, smetiščni muc, siamska mačka, vila Mucinda, Tacamuca, maček Titi), pa tudi veверице (npr. veveriček posebne sorte Čopko, Puhanka, Repelj in Replja), vrana (sita in lačna vrana), zajec (Berto, zajec langobardski), žabe (Krekulja, Mišislava, Regina, Repkič, Urhica, Zelenela, Žabotka) ter bolhe, čuk, hrček, jazbec, kakadu, kanja, kuna, netopir, papagaj, pajkovka (Črna vdova), polh, vrabec, sova, komar, trot idr. V pravljici *Zvezdne živali* je avtorica domiselno vkomponirala v kontekst zvezdne like (Dvojčka, Lev, Kozorog, Rak, Ribí, Škorpíjon idr.), ki jim pomagajo čarobni pomočniki (Bik, Devica, Oven, Strelec, Tehtnica, Vodnar idr.) v dogajalnem prostoru zodiaku.

3. Poosebljene igrače: avtorica občasno uporablja poosebljene predmete oz. igrače tudi kot glavne književne osebe, npr. nočno lučko (*Potepuh in nočna lučka*) ali vrček (*Vrček se razbije*).
4. Poosebljena narava ter naravni in drugi pojavi: avtorica posebi kulturno rastlino bučo (*Učena buča*), naravni pojav (*Nori veter*), pojav (*Ognjiček vražiček*), ledeno svečo (*Ledena sveča*), rastline (*Zelenjavna zgodba za zaljubljeno zelenjavo in sploh za vse*) in osamosvojene dele telesa (*Desna in leva roka*), pri čemer se večpomensko igra z dobesednim in metaforičnim pomenom (levica in desnica).
5. Poosebljeni nebesni predmeti in naravni pojavi so smiselno vkomponirani, npr. lunin žarek, ki ima posebno mesto v številnih pravljicah (*Lisjaček v Luninem gozdu*, *Mesečinska struna*). Zanimiva je pravljica *Premraženo sonce*, v kateri je avtorica posebila nebesne predmete (največji planet, drugi planet, tretji planet ..., sonce, Zemljo), naravne pojave (npr. vulkan) ter dve drobni veveriici. Na domiselni način in iz perspektive osončja obravnava tematiko sožitja v vesolju, vseh živih bitij.
6. Pravljlična bitja iz ljudskih pravljic so pogosta tudi v kratkih sodobnih pravljicah, vendar niso vsa izvirna, npr. čarovnica (*Nekaj prav posebnega*), coprnica Zofka, dedek Mraz, deklica vila (*Bolje nekaj kot nič*), *Korenčkov palček*, *Mali parkelj Malič*, peklenščki, *Povodni mož*, škrat Gal (zelena brada, polt, nohti, jezik, zobje, oči; sanje ... učen; stoletni sen), Kuzma, Šot, Šket, strah Strašnik, strah Tibi (mišji strah), Strašni zmaj (*Bolje nekaj kot nič*), sv. Miklavž, vila Malina, vila Mucinda. Svetlana Makarovič že znanim pravljličnim bitjem iz ljudskega izročila doda sodobne attribute (glede na sodobni čas in prostor in sodobno problematiko, npr. čustva, hujšanje, samopodoba), jih redefinira in jim da nova poimenovanja (Krekica, Urhica, Zelenela). Številna poimenovanja so funkcijska (Kazimir (kaziti mir), Ščeper (ščeperiti), Sapramiška (medmet *sapramiš*)), slogovno zaznamovana (lovca Cuzelj in Guzelj) ali onomatopoetična (kokokoška, kužek Vuf, Kvakica, Regica, Ščeper), pogoste so rimane dvojice (vila Malina, netopir Kazimir).

7. Izvirna (pravljíčna) bitja: kosovirji (Glil, Glal, Glul), lebdívke (groozne Lebdívke), mba, šceper ipd. Avtorica je inventívno poimenovala dežele, kraje in mesta, v katerih prebivajo ta bitja (npr. Kosovirija, Lunin gozd, Vrčja vas).

Po temeljitem pregledu mladinskega leposlovja Svetlane Makarovič menim, da je avtorica prispevala pomembne inovacije na ravni poimenovanja književnih oseb in prostorov. Nekateri izmed njenih likov so že ponarodeli, kar pomeni, da otroci v predšolskem in osnovnošolskem obdobju spoznajo kosovirje, peka Mišmaša, Sapramiško in ne vedo, kdo je avtor oz. avtorica. Tako kot se je to zgodilo z drugimi ponarodelimi liki iz slovenske mladinske književnosti, npr. z Najdihojco, Cícibanom, Pedenjpedom in Jurijem Murijem.

Zaključek

Svetlana Makarovič je ena izmed najbolj reprezentativnih mladinskih avtoric, kar je dokazala na različnih ravneh v mladinskem leposlovju. Njene knjige so med najbolj izposojanimi,⁸ brane so v osnovnih šolah, doživljajo številne priredbe in predelave, npr. v Lutkovnem gledališču v Ljubljani,⁹ posnete so na nosilce zvoka (*Čuk na palici*, *Coprnica Žofka*, *Mali kakadu*, *Medena pravljica*, *Pekarna Mišmaš*, *Sapramiška*, *Tacamuca*, *Vila Malina* idr.), številni liki so postali del folklore (kosovirji, sovica Oka, Sapramiška idr.), besedila so prevajana v tuje jezike,¹⁰ avtorica je prejemnica najvidnejših nacionalnih in mednarodnih nagrad (Prešernova nagrada, 2000; Levstikova nagrada, 2011; IBBY-jeva častna lista,

⁸ <<http://home.izum.si/cobiss/nadomestilo/NadSeznam.asp?Leto=2011&Tabela=1&Status=0>>.

⁹ *Gal med lutkami*, 1992; *Hiša tete Barbare*, 1975; *Igra o letu*, 1983; *Kako postaneš glavni*, 2002; *Kuna Kunigunda*, 2003; *Mačja prodajalna*, 1984; *Medena pravljica*, 1994; *Mi, kosovirji*, 1988; *Mrtvec pride po ljubico*, 1986; *Sapramiška*, 1986; *Sovica Oka*, 1972; *Spet kosovirji*, 2000, 2011; *Suško*, 2009; *Tacamuca*, 1998; *Veliki kosovirski koncert*, 2001; *Veveriček posebne sorte*, 2002; *Vila Malina*, 2006, idr.

¹⁰ *Cosies on the Flying Spoon* (*Kosovirja na leteči žlici*). Prev. Sonja Kravanja. Ilustr. Matjaž Schmidt. Ljubljana: DZS, 1994 (*The Cosies*).

Gal in the Gallery (*Gal v galeriji*). Prev. Uroš Mozetič. Ilustr. Kostja Gatnik. Ljubljana: National Gallery of Slovenia, 2006 (*Gal's library*).

Tredici Fiabe per la Buonanotte (*Miška spi*). Prev. Francesco Dakskobler. Ilustr. Vincenzo Mortillaro. Brescia: Editrice La Scuola, 1977. 1983. 1986 (*Biblioteca dell'amicizia: nuove letture per I ragazzi d'oggi*).

Makarovič, Svetlana, Fran Milčinski, Tone Seliškar: *Gli animali dello zodiaco e altre novelle*. Prev. Francesco Dakskobler. Ilustr. Severo Baraldi. Padova: Edizioni Messaggero, 1979 (*I Racconti*).

Oka, die Eule (*Sovica Oka*). Prev. Andrea Ott. Ilustr. Gorazd Vahen. Baunach: Spurbuchverlag, 1997. *Knuddelpfötchen* (*Tacamuca*). Ilustr. Gorazd Vahen. Baunach: Spurbuchverlag, 1997.

La tia Magda (*Teta Magda*). Prev. Simona Škrabec. Madrid: Alfaguara, Barcelona: Grup Promotor, 2002 (*Série Blava*).

Šotek Kuzma vyhrává cenu (*Škrat Kuzma dobi nagrado*). Prev. Kateřina Benhartová. Ilustr. Jelka Reichman. Ljubljana: Mladinska knjiga; Praga: Albatros, 1978 (*Mezinárodní série*).

Mišica spava (*Miška spi*). Prev. Luko Paljetak. Ilustr. Vjera Lalin. Zagreb: Mladost, 1980 (*Vjeverica*). *Šibal Kuzman Škriatiok* (*Škrat Kuzma dobi nagrado*). Prev. Pavla Kováčova. Ilustr. Jelka Reichman. Novi Sad: Obzor, Bratislava: Mladé letá, 1978 (*Včielka*).

Pekáreň Mišmaš (*Pekarna Mišmaš*). Prev. Juraj Tušiak. Ilustr. Marija Lucija Stupica. Novi Sad: Obzor, 1974 (*Včielka*).

1994, 1998, 2000, 2002; nominacije za Andersenovo nagrado idr.), njena dela so uvrščena v antologije (npr. *Bisernica*, 1996, *Cicido, ciciban, dober dan*, 2004, *Vse najboljše, ciciban*, 2005, *Zlata čebelica*, 2003, 2008, *Zlato srečo nosimo, vsem ljudem jo trosimo*, 2004).

Svetlana Makarovič s svojim mladinskim leposlovnim opusom neposredno spodbuja mlade bralce k razmišljanju. Njene pravljice ustrezajo teoriji karnevala (čas karnevala, groteskno telo, gastronomska utopija) Mihaila Bahtina (Blažič 2009a, 2009b), v kateri je javno/vsakdanje življenje predstavljeno kot monolitno, resno, hierarhično in vezano na nedoločen čas, v nasprotju s karnevalskim/nevsakdanjim življenjem, ki je heterogeno, nehierarhično, profano ter vezano na določen čas (npr. le v času karnevala, tipično besedilo je *Volk v ovčji koži*). So subverzivne, saj prikazujejo upornike kot nosilce družbenega napredka. Nekatera dela prinašajo različne poglede, npr. *Netopir Kazimir*:

Spraševal je na primer, ali muha še živi, potem ko si jo požrl, spraševal je, kako se počuti luna, če jo skrrije oblak, in kaj bi bilo, če bi drevesa rasla s koreninami navzgor, netopirji pa spali z glavami navzgor – in take neumnosti. Vsem pa je neznosno začel presedati z vprašanjem, ali so netopirji krilate miši ali mišji ptiči. (Makarovič 2008: 84.)

Avtorica postavlja drugačne like, ki so prestali preizkušnje, za nosilce socialnega sožitja, npr. v delih *Katalenca iz studenca*, *O Tacamuci*, *Veveriček posebne sorte*, *Zajčkovo leto* (»Odtlej je svet bogatejši za enega zelo veselega zajčka« (Makarovič 2008: 119)). Besedila spodbujajo mlade bralce k odraščanju in prevzemanju odgovornosti na temelju prvinske poštenosti ter k premiku z nulte točke narcisoidnega egocentrizma (*Pijani trot*, *Razvajeni vrabček*, *Sapramiška* idr.) k sociocentrizmu (*Hrčkova hruška*, *Hrčkova pogača*, *Človek, ne jezi se* idr.).

Izvirnost Svetlane Makarovič je najbolj vidna v novih literarnih likih, npr. personificiranih živalskih likih (*Sapramiška*, *Sovica Oka*, *Človek, ne jezi se*, *Pekarna Mišmaš* idr.), poosebljenih živalih, igračah, naravi in nebesnih predmetih ter pravljичnih bitjih. Avtorica je domiselna tudi pri izmišljanju prostorov, uporablja neantropocentrično perspektivo (*Kako se je opica spremenila*), za njena dela so značilni izvirna postmodernistična zgradba (*Potepuh in nočna lučka*), subverziven slog (torta iz odrezanih ušes), ironična karakterizacija oseb (lovca Cuzelj in Guzelj v *Katalenci iz studenca*), obravnava tem kot evolucija, politika, religija in striptiz. Javnost je avtorici večkrat očitala kritičnost do Cerkve, vendar je prezrla, da je avtorica kritična do vseh ideologij. Svetlana Makarovič je skoraj vedno na strani otrok in drugih ranljivih bitij.

Viri in literatura

- Bakhtin, Mikhail, 1984: *Rabelais and His World*. Bloomington: Indiana University Press.
- Bahtin, Mihail Mihajlovič, 2008: *Ustvarjanje Françoisa Rabelaisa in ljudska kultura srednjega veka in renesanse*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Blažič, Milena, 2000: *Skrivni bralni zakladi: dnevniki branja in književna vzgoja v devetletki: didaktični priročnik za učitelje k (Skrivnim) dnevnikom ustvarjalnega branja od 2. do 9. (od 1. do 8.)*. Ljubljana: Rokus.
- Blažič, Milena, 2009a. Intertekstualnost v mladinskih besedilih Svetlane Makarovič. Novak Popov, Irena (ur.), 2009: *Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi. Slovenski slavistični kongres, Monošter, 1.–3. oktober 2009*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 397–407.
- Blažič, Milena, 2009b. Motiv telesa v kratki sodobni pravljici Svetlane Makarovič. Pezdirc Bartol, Mateja (ur.): *Telo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj. 45. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 22. 6.–10. 7. 2009*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 92–100.
- Campbell, Joseph, 1949: *The hero with a thousand faces*: New York: Patheon books.
- Juvan, Marko, 2000: *Intertekstualnost*. Ljubljana: DZS (Literarni leksikon).
- Kobe, Marjana (1999): Sodobna pravljica. *Otrok in knjiga* 47. 5–11.
- Kobe, Marjana (1999): Sodobna pravljica. *Otrok in knjiga*, 48. 5–12.
- Kobe, Marjana (2000): Sodobna pravljica. *Otrok in knjiga* 49. 5–12.
- Kobe, Marjana (2000): Sodobna pravljica. *Otrok in knjiga* 50. 6–15.
- Kos, Janko, 2010: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS.
- Makarovič, Svetlana, 1972: *Miška spi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Makarovič, Svetlana, 1973: *Take živalske*. Ljubljana: Borec.
- Makarovič, Svetlana, 2008a: *Svetlanine pravljice*. Dob pri Domžalah: Miš.
- Makarovič, Svetlana, 2008b: *Rdeče jabolko*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Nodelman, Perry, 2008: *Hidden Adults: Defining Children's Literature*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Novak Popov, Irena, Blažič, Milena, in Rupert, Marijan, 2009: *Svet, svet, Svetlana*. Ljubljana: NUK.
- Seifert, Lewis C., 1996: *Fairy tales, sexuality and gender in France 1690–1715. Nostalgic Utopias*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Velikonja, Marija, Adamič, Milan, in Mulec, Iva, 1984: *Program življenja in dela osnovne šole. Zv. 2: Jezikovno-umetnostno vzgojno-izobraževalno področje: (učni načrti)*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo.
- Poznanovič, Mojca, idr., 1998, 2005³: *Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina* <http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_obvezni/Slovenscina_obvezni.pdf>.
- Poznanovič, Mojca, idr., 2011: *Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina*. <http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf>.